

Александар М. Пејровић

СУДАРИ И САЖИМАЊА СВЕТОВА НА БАЛКАНУ

ДРАГАН ЈОВАНОВИЋ, ЖИТИЈЕ САВИНО ОД БОГУМИЛА МОНАХА, БЕОГРАД, 1995.

Приповест о Растку Немањићу, у ортодоксном монаштву и потоњој цркви именованим Сава, написана из пера Драгана Јовановића, пре свега је књига одважна и пуне свежине разумевања личности у њеној историјској ситуацији. Једноставном стратегијом заплета, аутор нам прича своју причу за коју верује да је изворније разумевање од оне, која нам се под окриљем ортодоксног хришћанства нуди већ вековима, а исто тако и да је историјски разумљиваја од студија уклапаних у опште државно-историјске токове, као и од појединачних разматрања која стижу најдаље до политичко-економских димензија, не усуђујући се да зађу у религијске претпоставке и њихове импликације. То је заиста импресиван начин да се назначене историјске познине, настале услед сумњивих и непожељних чињеница, испуни садржајима који нису нимало мање вероватни од заиста ноторно наивних повезивања и развезивања чињеничног материјала који углавном по уџбеницима историје стоји на располагању. Добар пример за ово је политички оштра, или феноменолошки и психолошки недовољно заснована студија Владимира Ђорђића о св. Сави, у који он сагледава његов реални историјски лик, али не и у вези са догмом коју је проповедао.

Приповедање и приповест, како и гласи етимолошки код нас преузет гречизам *историја*, свакако, у прошлом веку лепше коришћен кроз реч *пословница*, подразумева властито виђење и интерпретацију ствари, где таква верзија историје дограђана кроз лик значајне личности може да се саопшти и књижевним средствима. Код нас, као и код већине народа са социјално-економским неразвијеним стандардом, па тиме и сниженом мером социјализације у ходу европске повести или историје стасавања човека спрам људскости, што ће рећи повести цивилизације; још увек је књижевност романсијерског (а зашто не *словенијерског*??) захвата по цењености јача, а што је и навело Драгана Јовановића на готово екстазичан приступ писању. Успех је ту на известан начин осигуран, макар био посматран и кроз комплетно негативистичку призму, макар и изгубио на релеванцији и интерпретативној меродавности кроз књижење у каталог уметничког обрађивања садржаја. Свакако, Драгану Јовановићу то не би морало нужно да смета, јер притисак обичној менталитета који је формиран у петогодишњем робовању под Турицима, јошувек није изгубио своју општицу, која може да сегне и до егзистенцијалног угрожавања личности аутора када се неком од локалних или режимских моћника нешто од написаног никако не допадне (може се очекивати и нови index librorum prohibitorum на ползу неофитског посткомунистичког соц-бољшевизма).

Стратегија писања овог дела смишљена је прилично истанчано без велике ужурбаности и са очигледном син-естетском и по-етичком вертикалом. Савин савременик је богомилски монах Теофил, који у роману све време прати Саву у његовим мислима и делима, пишући својеврсан дневник, са намером да то једног дана обједини у летопис његовог живота или у књижевну врсту - тзв. "живије". То, свакако, није рађено по узору на средњовековна житија св. Саве од Доментијана или Теодосија (чак су и они негативни јунаци у овом Јовановићевом роману), него је то сочна и богата литература по прилично испуњена пародичним елементима раблеовске даровитости и несентименталистичком дескриптивном морфологијом проницања у природу ствари. Оно што његово писање очигледно мотивише није тек пук жеља за противречењем уобичајено формираним представама, где је овај лик представљен као анахоретски православни вероучитељ и утемељивач цркве (Јустин Поповић, Николај Велимировић, Атанасије Јевтић), већ унутрашњу потребу да искораки у сферу властитих запажања, као низа интрапатичких детаља ("коцкице"), из којих произлази другачији интенционалитет пажње што оптерећује интерпретацију која је везана за историјску подлогу, као произношење једне јасније и деконтаминације свести ("мозаик"), која се као могућност разумевања и историјског саморазумевања нуди нама данашњима.

Драган Јовановић сагледава ствари према поприлично оскудним подацима о тзв. "бабунској вери", богомилима, као првом протестантском покрету у Европи који је кренуо у социјалне реформе одурирући се пристајању на византинистичко самодржавље, имајући у виду једнакост људи пред богом који стољује у срцу. *Житије Савино од Богумила монаха* није угледало светло јавности, будући да су се цркве у својој распонућености здушно окренуле томе да сатру њима мрко верско и политичко уверење тих прареформатора балканских, ударажујући на њих жигове најтежих осуда, него је као нека срамотна тајна чувано од људи који га нису уништили, али нису могли ни да га објаве. Премда је овакав став једна вешта литерарна перипетија, то не значи да он није у духу оних историјских могућности које су нама остала скривене, макар се стварно и није никада доделио. У њему самом писац оправдава такву судбину, будући да се немањића недела у прогањању богомила и староверских словенских патана не крију, него баш истичу за, како каже, наравоченије будућима, а и сам

поносни стуб неофитизма аутокефалности ортодоксне цркве и главни лик романа, не само да пред крај живота и сам постаје богомил, него се разоткрива и његов прави идентитет: "А и ред је о мени нешто да знаш Богумиле; родом сам ти из Кападоције, од Бакарног гумна одакле су и Немањићи одакле је и онај Сава Освећени по коме Растко узе име монашко, што га наследио... аутокефалност тако ласно ли се добива и Грци тек тако ли се прескачу, и, може ли нако толики крвник свом народу да буде и толико да га сатре, веру његову све гушчи..." (тамо, стр. 278-279)

Тако би и сам принц Растко био још једна у низу жртава нељудске комбинаторике која проистиче из конзервативног савеза цркве и држава: "Оно дете Немањино, Растко што га зваху, а у Свету Гору што побеже и што се замонаши у мој Ватопед грчки, слично мени беше као близанац. Па га удари рука мрачна и грчка и заменише ме за краљевића сербског замонашеног... Немања ме одма препозна да нисам син његов кад дође у Хиландар па умре брзо од туге жалости замонашен као Симеон, а што све знаш. А и Стефан не хте да га цар грчки везаног води као што Манојло Немању веза као вола..." (тамо, стр. 277, 278). Што се самог Стефана Немање тиче, он је себи у Јовановићеву приповести осигурао убедљиво најтужније место. Он се са Сатаном отима за земаљску власт, и сам будући нешто у његовом роду, а за житије му од сина Саве уседи највеће наказање: "А друго Сава мењаше повеље по воли творећи житије, и, не помену никог од родитеља Немањиног, па ни стајор родитеља Завиду. Те испаде да, пре Немање, не би нити једног жупана рашког... И ни реч не реше за Божа, сербског владара најстаријег..." (тамо, стр. 114). Кроз ово знамење избегавајући родослов аутор нам наговештава вековни антагонизам пелашког ареала у коме су нарочито српскословенска племена страдавала од потомака бесних Ахаванди и Доранди као древних конквистадора балкана, да би се то пренело касније на раван утњетавања верским и идеолошким средствима. У целокупном том религиозном и политичком галиматијасу, Драган Јовановић види и излаз кроз враћање на изворе, преко индијских рукописа о људској природи или духу, па се њима заједно поново до апокрифа и свакако гностичким јевађеља, такође и теоријских сведочанстава о патолошким прквеним заблудама: "Дух је једно тројство у унутрашњем небу човековом које треба да је као тројство небеско јединствено, а то јединство је ума, срца и воље. Докле је само ово троје у заједници а не у јединству, дотле човек је у рату и са самим собом и са тројством небеским. Када се ово троје: ум, срце и воља уједине изистински у човеку, у тројство унутрашње, онда небо човеково сличи небу небеском и ниједно нити влада овим другим нити му робује и човек му дође као Бог и божији син у кога је тројство и небеско и унутрашње. Ето, то ти је истина цела што је Исус донесе из Индије. А и ово да ти кажем; Исуса називају још и Христ а што је од Кришна са ово беше индијски бог најстарији који после се усели у Буду индијског а после толиких векови и у Исуса како овај за себе вероваши. А и неки од апостола поумних што после распећа са Исусом у Индију и пођоше, вероваху да је у Исусу и Кришну." (тамо стр. 88) Овде се заиста виде приличне предрасуде које шире мисионари "бакти-јоге", преферишући богатој индијској мисаоној традицији млајку старину из спева *Махабхарат* и његово поглавље *Бхагавадгита*, са тамнопутним млађим божанством Кришном као аватаром Вишнуовим, уместо да се више позбавио праиндијским првим Триглавом - Брама, Вишну, Шива, и ту нашао бистрије упориште за тријадичке опсервације. Уосталом, по свом учењу тзв. "срдњег пута", буда је ближи шиваизму и његовим трансперсоналистима, него ли неофитима Кришниних бактијаша и читавом галиматијасу који се ширио преко "Биглса" и једног старца ружног изгледа - Прапхупада, за разлику од шиваистичког јогина и садаке Рамакришне и његовог ученика Вивекананда, да и не спомињемо најмудријег савременог Индуза, школованог у Европи, сри Аврвинда Гоша.

Драган Јовановић тумачи читава Савина путовања по источним земљама мотивацијом да нађе гностичко Јеванђеље по Исусу, смерањем да путује чак и да Индије због њега (успут - Исусова чудеса тумачи јогистичким средствима када се у задубљењу и сажимању свести постигну нарочите моћи / упореди Патањајијеве *Изреке о јоги*. IV , 1,: "Изузетне моћи (siddhi) су дате рођењем (janman) или се постижу / узимањем специјалних / "трава" (osadhi) или путем "мантри" или преко аксесе, или су производ "усредређености" (samathi)."); те он у томе види и развијање богомилске технике столовања апсолута у срцу светлосном техником - пролирања увидом до епигастричног плексуса ("кроз срце се добија свестан увид"; "концентрација на област око пупка донеће знање о раду тела" / - исто III, 29, 34 /), а самим тиме и не само шездесетосмашку запаљеност маркузевским еротизацијама и оријенталним егзотизмима, него и дубљом повезном условљеном везом о преносима знања на велике даљине, као и прадавна занимања за њих. Овом приликом не би требало мимоиди ни књигу редовног професора философије, доктора

Новосадског Универзитета Милана Ковачевића, *Онтологијски триптих* /Нови Сад, 1989/, у којој је први низ опсервација о философији српске повести посвећен управо светосавској традицији и проналажењу необоривих доказа у прилог тези о немањићкој страховлади и државничкој злурадости у верским питањима, где су страховити верски погроми и прогони старовераца и богомила били доминанта те тзв. "народне политике" (...).

Књига Драгана Јовановића "Житије Савино од Богумила монаха" јесте један од носећих ступова на којима ће да се утврди мост слободе и измирења свести, мост који ће да надвлада смућену реку заборава и ваљања примитивистичке заосталости. Ако је његов главни јунак смогао снаге да се мање политикарских светичења зарад воље за мор, и макар на крају живота осети потребу за нечим узвишенјим, онда би и будућност која долази могла да се сагледава у светлијим тоновима.

Божена Јелушић КЊИГА ЕСЕЈА

РАДОМИР В. ИВАНОВИЋ, ОБНОВА ПОЕТСКОГ ГОВОРА, КПЗ ПОДГОРИЦА 1995

На полеђини књиге о којој говоримо, издвојено је неколико дјела из одиса обимног научног и критичког опуса Радомира Ивановића. Ријеч је о књигама миљеницима, почевши од његове докторске дисертације о Милутину Ускоковићу, незаобилазних студија о Михајлу Лалићу и Његошу, те Славку Јаневском и Ристу Ратковићу. Чини се да и ова књига студија може равноправно стајати са поменутим, иако није посвећена само једном аутору и његовом дјелу.

Обнова поетског говора је књига студија и огледа који превасходно препрезентују Ивановића као врсног професора и познаваоца књижевности. Она безмalo може бити уџбеник, обавезна литература за студента - пружајући не само обиље корисних информација, инспиративан избор литературе већ, што је најважније, и један нови и другачији, модернији и свестранији приступ ауторима о којима се иначе много рекло и написало. Утолико је задатак био теки и резултат неизвеснији.

Ствараоци о којима Ивановић у *Обнови поетског говора* пише у извјесном смислу међаши наша литература, они који су полако освајали, да их условно назовемо, гранична подручја, стварајући нове, чак и канонске облике, отварајући путеве којима се није ходило, а интегришући богато литературарно наслеђе. И. Р. Ивановић се, на неки начин, највише занима за оне сегменте из дјела поименутих аутора које, опет условно, можемо назвати граничним. Доситеј, Вук, Лаза Костић, незаобилазни Андрић и Црњански, освједочено повлашћени Његош и Михајло Лалић, те Васко Попа, Вељко Петровић, и најзад, Данило Киш - у питању је готово читав и хронолошки и естетски лук књижевности овога језика - задатак изнинмно тежак и захтјеван. У питању је књига која настаје након дугог и опсежног бављења критичарским послом, која подразумјева свестрано и систематизовано познавање цјелине и њених дјелова; познавање књижевне теорије, посебно најновијих сазнања у овој области.

Када је Доситеј у питању, Ивановића у првом реду занима његово најзначајније дело *Живот и прикупљенија*, посебно питање жанровског одређења и необично морфолошког склопа. И, ето нас опет на некаквом граничном подручју, на мјесту где се зачиње генерирање новог, о чему Радомир Ивановић такође говори.

Есеј о устаничкој прози Вука Карапића такође у позадини има питања жанровског одређења: настоје се примјенити модерна наратолошка сазнања, дефинисати могућности естетског предновања ове прозе. И код Вука, као да је у настајање нове форме, на размеђу између литературе и историје, можда претходнице оног што се касније назива фицијон анд фантион

"Глобални симбол ТАЈНА у Његошевој поезији", а у поднаслову - *Онтологијски и поетолошки аспект* - је есеј који наставља освједочено компетентно бављење Његошем, о коме, и после низа студија, има толико новог да се каже. Широко оптравајући поменуту проблем: са филозофских, религијских, књижевно-естетских аспеката, Ивановић развија свој особени и оригинални приступ незаобилазном дјелу.

У есеју о Лази Костићу, аутор се, опет, бави нечим што је по нечим можда до сада било и запостављено-односом пјесника према позоришној критици, у контексту његове филозофије и психологије стваралаштва. Лаза Костић је, наиме, написао један драмски есеј о "Балканској царици" Николе Петровића, у условима када се можда могло говорити о Костићевој субординацији у односу на владара Црне Горе. Ивановић не штеди ни време ни труда да есеј о "Балканској царици" минуциозно освијетли из бројних углова. Костићеве филозофије и психологије стваралаштва, утврђујући до које је мјере он одиста костићевски, а не свједочанство о субординацији... Са занимањем пратимо Костићево казивање о драми Николе Првога, високо вредновање које је у есеју добијло овој дјело и о извјесним огрешењима која је велики српски пјесник учинио када су чињенице о Његошу у питању. У драмском есеју Ивановић проналази трагове "обнаженог поступка" утврђује до које је мјере "Балканског царца" Костићев избор по сродности те утврђује колико ставови изнесени у њему одговарају онима које је Костић доносио у условима потпуне

егзистенцијалне и стваралачке независности.

Превасходно аутопоетички ставови многих аутора су несумњива "склоност" Р.Ивановића, а то се види у есеју о Вељку Петровићу... Систематизујући његова критичка и естетичка опредјељења, промишиљајући свестрано проблем, Ивановић упућује и на могућу другачију читања и другачију литературу.

Судећи по досадашњем раду, разматрање генерирања књижевног текста и поетске идеје такође је повлашћени проблем проучавања Р.Ивановића. Два есеја о Андрићу: "Невидљиви opositum" о "Јелени жени које нема" и "Plus ultra", односно аутопоетици у Андрићевим огледима о Гоји, чине не само физичко средиште књиге, него можда и њено вредносно средиште. Андрићево дјело, његови текстовни и вантекстовни односи, свакако су она колијевка у којој се зачиње готово читаво наше постмодернистичко искуство - опет је у питању некакво гранично подручје односно пробијање граница и ареала познатог.

Анализирајући Андрићеву аутопоетику и огледима о Гоји, Ивановиће не задржава, како би то понекад било очекивано, на изреченим ставовима. Посебна вриједност Ивановићевог огледа је управо у томе што он Андрићеву аутопоетику доказује и потврђује кроз анализу укупног склопа, анализу композиције, кроз улогу грађичког изгледа текста, кроз удио наративне прозе и есејистичког у тексту-праву Ивановић показује, а не препричава или парапразира Андрићеву поетику, управо кроз анализу есеја о Гоји.

"Конкретна и латентна енергија поетског говора Милоша Црњанског" је оглед посвећен не само *Суматри* и *Објашњењу*, већ је ислеђивање процеса генерирања књижевног текста који сада подразумијева и литерарна сјећања Црњанског, писмо "Тајна Албрехта Дирера". На тај начин проблем се свестранije освјетљава, овај оглед је допринос проучавању ове Црњанскове, како Ивановић каже, филолошке пјесме.

Такође, Ивановић испитује версификацију Црњанског повезујући је са версолошким расправама Виктора Жирмунског, користећи се његовим термином: "разлапатал строфику".

Вишеструком плодно бављење дјелом М.Лалића, са којима је Ивановић био у пријатељским односима, пружа обиље корисних података сваком проучаваоцу дјела овог великог ствараоца. Ивановић се опет бави оним што је на неки начин гранично, посебно фрагментарном прозом. За мене је, на пример, изузетно инспиративно и занимљиво да сазнам Лалићеве ставове поводом "сваје" модерниста и традиционалиста, посебно је занимљив однос према Кишу, према Андрићу, Андрићево мишљење о Лалићу.

У есеју о Васку Попи, дат је заправо пресјек Попине поетике, а "Свест о модернитету или рана есејистика Данила Киша" је посљедњи оглед. Уосталом, есеј о Лалићу, с једне стране, и, о Кишу, с друге, као да чине Ивановићеве "литерарне теразије" двају различитих аутора и поступака.

"Не може се сигурније склонити од света него уметношћу и не може се чвршће за њега везати него уметношћу." Ова Гетеови мисао је мото Ивановићеве књиге. Импозантан регистар коришћене литературе одиста указује на моћне димензије тога склоништа, па и ауторовог животног опредјељења.

Обнова поетског говора је ново-читање већ прочитаног, ново промишљање етаблираног и само на изглед готовог. Отуда и настав. Свакако не случајно, књига завршава поговором: "О научности науке о књижевности у контексту хуманистичких наука". Иако је гетеовско склониште у питању, потребно је засновати научност бављења књижевношћу, потребно је дефинисати домете и смисао бављења њоме, потребно је критички промислити и властиту критичарску позицију. Онако како смо га ми видели, лајтмотив књиге је разбијање граница читања и проучавања, а поговор још једном указује на недостатност сведећих дефиниција и на ширину подручја ове науке која се бори за властиту научност.